csoportjait: a varázsigéket, ráolvasásokat, mágikus jellegű ünnepi kívánságokat (újév, lakodalom), illetőleg ezeknek magyar vonásait.

A ráolvasások egyik típusát bőséges dokumentációval Dömötör Tekla találóan „az álruhás istenség szálláskeresése" névvel illeti. A Szent Péterrel földön vándorló, bűvös szavakkal odaigézett Jézus betér az emberek hajlékába és elrendezi ügyes-bajos dolgaikat, igazságot tesz közöttük, meggyógyítja őket. Ennek egyházias fejleménye, áttétele a karácsony előtti szálláskeresés.

A könyv következő fejezetében a magyar rítusénekek motívumkincséről olvasunk. Dúsgazdag a téli ünnep köre. A magyarság népközi helyzetében sokszor teremt szintézist Kelet és Nyugat között. Ennek jellegzetes megnyilatkozása a regölés, amelyben keleti és nyugati elemek ötvöződnek. Megfelelő történeti és földrajzi összefüggésekben kerülnek tárgyalásra a Luca-napi köszöntők, az évkezdő énekekben és gesztusokban fölbukkanó fa-, főleg almafa- és szarvasmotívumok, amelyek egyaránt táplálkoznak antik és egyházi gyökerekből.

A tavaszi és nyáreleji ünnepek vegetációs jellegű rítusénekeinek tárgyalt motívumai közül kiemeljük a növényvilág (villő, májusfa), esővarázslás (dodola) szómágiás célzatait, a szentiváni ének gazdag, sokrétű előadását, messzeágazó vonatkozásait, egyes szövegrészeinek a Mária-kultusszal való összefüggéseit. Szakirodalmunkban először említi az ősi labirintus-mítoszt, mint egyes tavaszi leányjátékaink lehetséges ősforrását, mintáját (körjátékok, csigavonalban bontakozó játékok, bujj-bujj zöldág). Önálló, eredeti méltatásban részesült a Júlia szép leány balladája. A gazdag irodalmi dokumentációban lehetett volna még hivatkozni Karl Meisen kiváló kutatásaira is.

A befejező részben tanulságos a népi színjátéktípusokról szóló, kissé szűkszavú fejezet. Hasonlóan bővebb kifejtést érdemelt volna a fölvetett szempont újszerűsége miatt az egyházi ihletésű epikumoknak dialogizálása, átdolgozása főleg a székely ferencesség, Kájoni János hatására. Nyilván a Szerző előtt sem ismeretlen a Lélek és Halál paraszti halottvirrasztásokon előadott, barokk ihletésű párbeszéde, amely még a középkori Jedermann fejleménye. A siratóénekekről szóló, egyébként tanulságos rész is sürgeti esetleges új kiadásban a gazdagabb dokumentációt, nyomában pedig a behatóbb értelmezést.

Dömötör Tekla új műve mind műfajelméleti kérdések bátor fölvetésénél, a folklór és irodalom határkérdéseinek revíziójánál, mind pedig európai horizontjánál, a nemzetközi szakirodalomban való otthonosságánál, továbbá gazdag, eddig sokszor ismeretlen anyagban és hivatkozásban bővelkedő dokumentációjánál fogva méltán érdemli meg a folklór és irodalom kutatóinak különös figyelmét.

Bálint Sándor

*

Mažuran, Ive: Čudesa Ivana Kapistrana — Miracula Ioannis de Capistrano Ilok, A. D. 1460. (Historijski Arhiv u Osijeku. Grada za historiju Osijeka i Slavonije 4.) Osijek 1972. 197 p.

Kereken egy évszázada tudják a történészek, hogy az 1456. október 23-án Újlakon (Ilok) meghalt és az ottani ferences templomban eltemetett Kapisztránói János csodáit Újlaki Miklós macsói bánnak és a város földesurának kezdeményezésére egy városi bizottság 1460 tavaszán írásba foglalta „pro magnificentia istius regni Hungarie, excellentia domini Nicolai prelibati", hogy ezzel is elősegítse a nándorfehérvári ütközet egyik hősének szenttéavatását. A szenttéavatás ekkor nem sikerült (csak 1724-ben került rá sor), az iratok a *sacco di Roma*-nál szétszóródtak, így kerülhetett a jegyzőkönyv egyik példánya a párizsi Bibliothèque Nationalba (Acta Miscell. Lat. 5620 A). A kézirat kiadására Josip Bösendorfer már 1954-ben biztatta a szerzőt, húsz évvel később sikerült megjelentetni a nyomtatásban majdnem 70 oldalt kitevő jegyzőkönyv latin szövegét. (23—90.) Megjegyzem, a két világháború között Budapesten is voltak hasonló törekvések, ekkor készült el több szerzőnek vaskos másolata, amely ma a ferencrendi levéltárban található.

Mažuran kiadása kifogástalan, ellenőrzését a kötet végén közölt facsimile (111—197.) teszi lehetővé. A személy- és helynevek meghatározását a (szerb nyelvű) lábjegyzetek könnyítik meg, amelyekben a korabeli névformák is megtalálhatók. A legnagyobb erőssége a kötetnek két mutató; közülük az első a személy- és helyneveket (ismét mai szerb és régi magyar formájában), a második latinul (és utána zárójelben szerbül) a „legfontosabb fogalmakat és tárgyakat" tartalmazza. Ez utóbbi néhánylapos (103—107.) mutató különösen értékes azok számára, akik a csodákat tárgyi szempontból szeretnék megközelíteni.

A jegyzőkönyv 188 csodát tartalmaz, forrásértékét még megközelítőleg sem lehet érzékeltetni, hiszen éppen azon a területen nyújt tömeges felvilágosítást, ahol jogi formákba merevedett okleveleink szinte teljes hallgatásba burkolódznak: a mindennapi életről, éspe-

dig a kisnemesség, a mezővárosi polgárság és a parasztság mindennapi életéről.

A kiadás tényének és módjának teljes elismerése mellett csupán egyetlen kérdés merül fel az olvasóban. Miért csak ezt az egy jegyzőkönyvet jelentette meg az eszéki múzeum? A jegyzőkönyvnek még egy változata ismert (a római S. Isidoro ferences kolostorban őrzik), amely nem 188, hanem 260 csodás esetet tart számon. Tisztázni kellett volna a párizsi kézirathoz való viszonyát, és az itt fel nem sorolt eseteket függelékben közölni.

Fügedi Erik

Dr. Benedek Sándor: A magyarországi református egyház istentiszteletének múltja. Őrisziget. 1971. 307 l.

A szerző Burgenlandban megjelent monográfiája a magyar református liturgia történetének — minden részletre kiterjedő — összefoglalásával gazdagítja a magyar egyháztörténeti irodalmat. Minthogy a régebbi századokban a liturgia az irodalomnak, vagy legalábbis bizonyos irodalmi szövegeknek a kialakulásában, fejlődésében nem csekély szervező szerepet játszott, a magyar református egyház istentiszteleti rendjének története az irodalomtörténész számára is fontos tanulságokkal szolgál. Különösen a XVI—XVII. századot illetően, amikor a reformáció és az azt követő protestáns mozgalmak sodrában jelentős számú irodalmi fontosságú s maradandó értékű mű született az istentisztelet igényeinek következtében.

Benedek Sándor könyve első részében a hazai református liturgia általános történetét vázolja fel, majd a mű második, nagyobb fele az istentisztelet külsőségeit, illetve a különböző templomi szolgálatok részletes szertartásrendjét tárgyalja. Ez a szerkezet lehetővé teszi a könnyű és gyors tájékozódást, de ugyanakkor a történelmi fejlődés egységének bemutatására kevéssé alkalmas, hiszen minden egyes kérdésnél (pl. éneklés, igehirdetés stb.) újra meg újra elölről kell kezdeni a történeti folyamatot, gyakran ismétlések árán is. Az irodalomtörténész számára azonban a fő tanulság sokkal inkább a részletekben van, abban, hogy megismerheti az istentisztelet egyes részleteinek, az egyes szertartásoknak a történetét, megismerve ezáltal azt a rendszert, illetve koncepciót, melybe az irodalmi érdekű szövegek, mint az ének, az imádság, a prédikáció eredetileg beleilleszkedtek. A könyv elsősorban e részletismeretek bőségével válik hasznossá, minthogy a benne érvényesülő történeti koncepció és értékelés már erősen megkérdőjelezhető. A szerző ugyanis a református liturgia fejlődését mint egy tisztuló és tökéletesedő folyamatot ábrázolja, melynek lényege, hogy fokozatosan távolodik a katolikus és luteránus maradványoktól s egyre inkább eljut az ideális, tiszta kálvini liturgiához. Másrészt a helyi hagyományok, az egyes országrészekben külön-külön kialakult gyakorlat fokozatos leküzdésével egyre egységesebbé válna. Így azután a XVIII. század válik a szerző értékelésében a tetőponttá, míg a XVI. és XVII. század erőteljes és a magyar történelemben oly pozitív szerepet játszó mozgalmaira a szertartásokban megnyilvánuló katolikus és luteránus csökevények borítanak árnyat.

E vitatható történeti koncepció következtében a magyar protestáns irodalom olyan fontos műfajai, mint az ének vagy a postilla, nem értékelhető természetesen érdemének megfelelően. Hiszen a XVI. századi énekek, vagy a Bornemisza-típusú postillák, de másrészt a teljesen egyéni hangvételű puritánus imádságok is ama jelenségek közé sorolódnak, melyektől a református liturgiának sikerült szerencsésen megszabadulnia. Ennek ellenére e fejezetek is sok hasznos tanulságot tartalmaznak, különösen a sűrűn idézett korabeli nyilatkozatok jóvoltából. Külön érdemes a kiemelésre a szertartásokat szabályozó s a könyv első részében tárgyalt agendáknak a bemutatása. Bár ez a könyvtípus igen kevéssé „irodalmi", az irodalomtörténetnek is tudomásul kell vennie létezését, hiszen olyan nagynevű írók is szerkesztettek effélét, mint Heltai és Bornemisza. Kár, hogy a szerző nem csatolt munkájához egy teljes bibliográfiát a hazai református agendákról.

Végül meg kell említeni, hogy a könyv kézirata a jelek szerint jó húsz évvel a megjelenés előtt készülhetett, s ennek következtében az újabb szakirodalom eredményei teljességgel hiányoznak belőle. Ez különösen szembeszökő például a graduálok, illetve az énekeskönyvek tárgyalásakor, ahol bőven találkozunk már rég megcáfolt állításokkal. Ennek ellenére örömmel vehetjük tudomásul a mű megkésett megjelenését is; a régi magyar irodalom kutatója sok hasznos információt meríthet belőle. (Megkönnyítette volna a kötet használatát, ha a jegyzetek — miután a tipográfiai megoldás a lapalji jegyzetelést nem tette lehetővé — nem az egyes fejezetek után, hanem a könyv végén helyezkedtek volna el.)

Klaniczay Tibor

Gárdonyi Géza: Titkosnapló. Bp. 1974. Szépirodalmi K. 237 l.

Ahol a tudás véget ér, működni kezd a fantázia: így keletkeznek vallások, mítoszok, legendák. Így született meg — több mint félszáz éve — a Gárdonyi-mítosz is. Már az író életében beszédtéma a különcködő, okkultista, szellemekkel társalkodó „egri remete",